
TURYSTYKA SKRAJEM PUSZCZY

– z korzyścią dla przyrody

INFORMATOR TURYSTYCZNY – GRANICA I OKOLICE

**INFRASTRUKTURA
I ŚRODOWISKO**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Infrastruktura i Środowisko

fol. (GO)

TURYSTYKA SKRAJEM PUSZCZY

– z korzyścią dla przyrody

© Kampinoski Park Narodowy
ul. Tetmajera 38, 05-080 Izabelin
www.kampinoski-pn.gov.pl, e-mail: dyrekcja@kampinoski-pn.gov.pl

Wydawnictwo Epograf
ul. Warszawska 37, 05-082 Blizne Łaszczyńskiego
www.epograf.com, e-mail: wydawnictwo@epograf.com

ISBN 978-83-62910-80-9

zdjęcia na okładce: Tomasz Hryniewicki, Grzegorz Okołów

zdjęcia: Tomasz Hryniewicki (TH), Katarzyna Mikrut (KM), Grzegorz Okołów (GO),
Ewa Siatecka (ES), Małgorzata Wawryszuk (MW)

tekst: Katarzyna Mikrut, Ewa Siatecka
konsultacje: Małgorzata Mickiewicz
redakcja: Andrzej Lubański

rysunki: Małgorzata Wawryszuk (MW), Danny Prew (DP)
schematy: Marta Deptuła, Ewa Siatecka

projekt graficzny: Krzysztof Niedbala
skanowanie: Wydawnictwo Epograf

druk: in EU

nakład: 3000 egz.

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

**INFRASTRUKTURA
I ŚRODOWISKO**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego
w ramach Programu Infrastruktura i Środowisko

TURYSTYKA SKRAJEM PUSZCZY

– z korzyścią dla przyrody

INFORMATOR TURYSTYCZNY – GRANICA I OKOLICE

Kampinoski Park Narodowy
Izabelin 2014

Dąbrowa Cisowe fot. (GO)

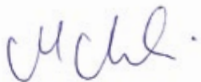
Drodzy Turyści!

Mam zaszczyt zaprosić Państwa do zapoznania się z wyjątkowym fragmentem Puszczy Kampinoskiej – okolicą wsi Granica, która wpisała się już na trwałe w walory przyrodnicze i edukacyjne Kampinoskiego Parku Narodowego. W celu uatrakcyjnienia i usprawnienia pobytu w tym fascynującym miejscu zachęcam do skorzystania z wielu istniejących tu obiektów, m.in. nowoczesnego parkingu, ścieżki dydaktycznej „Skrajem Puszczy” oraz Ośrodka Dydaktyczno-Muzealnego im. Jadwigi i Romana Kobenzów, będącego jedną z najstarszych tego typu placówek w polskich parkach narodowych.

Wybudowanie w tym miejscu różnorodnych obiektów infrastruktury turystycznej i edukacyjnej z poszanowaniem zasad ochrony środowiska było możliwe dzięki wsparciu finansowemu udzielonemu przez Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego oraz fundusz leśny Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe, a także inne fundusze krajowe i środki firm prywatnych. Olbrzymie znaczenie dla procesu pozyskiwania środków finansowych na to przedsięwzięcie miała dostępność funduszy unijnych.

Okolice wsi Granica stanowią jedyne w swoim rodzaju miejsce w Kampinoskim Parku Narodowym, gdzie skupiają się wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe Puszczy Kampinoskiej. Życzę Państwu, by zwiedzanie tych okolic z niniejszą broszurą w rękę, dostarczyło wielu pozytywnych wrażeń, zaowocowało chęcią regularnych powrotów i stało się bodźcem do dalszego zgłębiania walorów Kampinoskiego Parku Narodowego.

Mirostław Markowski

Dyrektor Kampinoskiego
Parku Narodowego

UDOSTĘPNIANIE PARKU

Teren Kampinoskiego Parku Narodowego jest udostępniany w celach naukowych, edukacyjnych, turystycznych, rekreacyjnych i sportowych w sposób, który nie wpływa negatywnie na przyrodę.

Kapliczka z 1920 r. / Chapel from 1920 fot. (GO)

Żuraw / Crane fot. (TH)

Przez udostępnienie parku rozumie się umożliwienie przebywania na jego terenie osobom zainteresowanym w porze dziennej, tj. od świtu do zmierzchu, gdzie świt oznacza godzinę przed wschodem słońca, a zmierzch godzinę po zachodzie słońca. Wstęp do Kampinoskiego Parku Narodowego jest bezpłatny.

Kampinoski Park Narodowy prowadzi edukację przyrodniczą oraz dba o przystosowanie terenu do przyjęcia odwiedzających i turystów. Ośrodek Dydaktyczno-Muzealny (ODM) w Granicy jest jednym z najchętniej odwiedzanych miejsc w Kampinoskim Parku Narodowym – rocznie ok. 65 000 osób. Powstał w 1990 r. jako jednostka edukacyjna, która pod względem ilości obiektów i zajmowanej przestrzeni nie ma sobie równych w polskich parkach narodowych. Na terenie ODM znajdują się następujące obiekty:

- Muzeum Puszczy Kampinoskiej,
- wystawa na wolnym powietrzu „Polskie parki narodowe”,
- wystawa historyczna „Ballada kampinoska – wrzesień 1939”,
- skansen budownictwa puszczańskiego,
- Aleja Trzeciego Tysiąclecia,
- ścieżka edukacyjna „Skrajem Puszczy”,
- murowana kapliczka z 1920 r.,
- wiaty wypoczynkowe i tablice informacyjne,
- polana rekreacyjno-wypoczynkowa,
- wieża widokowa z kładką i pomostem,
- parking dla samochodów osobowych i autokarów.

REGULAMIN

Każdy turysta przebywający na terenie Kampinoskiego Parku Narodowego powinien przestrzegać obowiązujących przepisów, pamiętając o podstawowych zasadach:

1. Poruszanie się po terenie parku dozwolone jest wyłącznie po oznakowanych szlakach turystycznych, ścieżkach edukacyjnych, spacerowych i drogach publicznych oraz obszarach udostępnionych do zwiedzania.
2. Organizowanie imprez turystycznych, rekreacyjnych i sportowych wymaga uzyskania pisemnej zgody dyrektora parku.
3. Parkowanie pojazdów mechanicznych dopuszcza się tylko na wyznaczonych parkingach.
4. Na szlakach turystycznych obowiązuje ruch prawostronny.
5. Jeżeli szlak turystyki pieszej został udostępniony równocześnie dla turystyki rowerowej, narciarskiej lub konnej, obowiązuje zasada pierwszeństwa ruchu pieszego.
6. W okresie występowania pokrywy śnieżnej szlaki turystyki pieszej są udostępnione do turystyki narciarskiej. Wtedy turystów pieszych, rowerowych i konnych obowiązuje zasada nie niszczenia założonych śladów narciarskich, a turystów poruszających się na nartach zakładanie śladów poza ścieżką pieszą.
7. Uprawianie turystyki i rekreacji konnej na terenie parku wymaga uzyskania pisemnej zgody dyrektora parku.
8. Osoby korzystające ze szlaków i obszarów udostępnionych do zwiedzania zobowiązane są do przestrzegania zasad bezpieczeństwa własnego oraz wszystkich innych użytkowników.
9. Palenie ognisk, grilli oraz używanie innych otwartych źródeł ognia dozwolone jest wyłącznie w miejscach do tego wyznaczonych i określonych w zarządzeniu dyrektora parku, po uzyskaniu pisemnej zgody dyrektora parku.
10. Organizator imprezy turystycznej, rekreacyjnej lub sportowej dla grupy liczącej powyżej 20 osób powinien zapewnić terenowego przewodnika turystycznego, jeżeli program imprezy przewiduje zwiedzanie parku narodowego, muzeów i obiektów zabytkowych, w których nie oprowadza uprawniony pracownik.

Kosańce żółte / Yellow iris fot. (GO)

ORGANIZACJA IMPREZ – UZYSKIWANIE ZEZWOLEŃ

Piesze wycieczki / Hiking rys. (MW)

Rowerzyści na szlaku / Cyclists on a trail fot. (MW)

Witacz / Welcome post fot. (ES)

Żeby zrealizować na terenie parku imprezę, należy zwrócić się pisemnie do dyrektora parku z prośbą o udostępnienie terenu. W piśmie należy podać informację dotyczącą charakteru imprezy bądź opisać sposób, w jaki zamierzamy spędzić czas w parku. Przykładowo: chcąc zorganizować piknik z ogniskiem na jednej z 12 polan wypoczynkowych, w podaniu należy podać:

- nazwę miejsca,
- liczbę osób biorących udział w imprezie,
- kontakt (adres, telefon, fax lub mail) do osoby odpowiedzialnej za imprezę,
- datę i godziny przeprowadzenia imprezy (uwaga! udostępnienie polan obejmuje także czas potrzebny na przygotowanie terenu przed imprezą oraz na uprzątniecie terenu po imprezie),
- cel spotkania (piknik, ognisko, grill itp.),
- inne szczegóły,
- dane do faktury.

Podanie można przesłać pocztą, faxem na numer 22 722 65 60, mailem na adres dyrekcja@kampinoski-pn.gov.pl lub złożyć osobiście w sekretariacie Kampinoskiego Parku Narodowego, ul. Tetmajera 38, 05-080 Izabelin. Należy złożyć je na tyle wcześniej, aby zapewnić 14-dniowy okres na rozpatrzenie sprawy i podjęcie wiążącej decyzji przez dyrektora parku. Jeżeli podanie zostanie złożone w krótszym terminie, np. na 5 dni roboczych przed planowaną imprezą, KPN nie daje gwarancji uzyskania stosownego zezwolenia.

W uzasadnionych przypadkach istnieje możliwość odwołania zaplanowanej imprezy wraz ze zwrotem wpłaconej kwoty, ale pod warunkiem, że zgłoszono to telefonicznie co najmniej 1 dzień roboczy przed planowaną imprezą pod tel. 22 722 60 21 wew. 325 w godzinach pracy parku. Warto pamiętać, że nie ma możliwości anulowania obciążenia w przypadku zgłoszenia odwołania imprezy po terminie wskazanym w zezwoleniu.

UWAGA! Przed złożeniem podania należy sprawdzić telefonicznie dostępność polan. W przypadku wątpliwości, czy planowana impreza nie narusza obowiązujących przepisów również zalecamy kontakt telefoniczny i konsultację z pracownikami zespołu ds. udostępniania parku.

Okolice Granicy z lotu ptaka / Birds' eye view of the surroundings of Granica fot. (GO)

Chata Kampinoska / Kampinoska cottage fot. (MW)

Udostępnienie polan jest odpłatne według stawek określonych w regulaminie. Aktualny cennik i regulamin udostępniania są do wglądu na witrynie internetowej parku. Opłaty podane w cenniku nie obejmują kosztów drewna ani przygotowania ogniska. Dotyczą tylko udostępnienia terenu. Zapewnienie drewna i przygotowanie ogniska leży po stronie organizatora imprezy.

PROPOZYCJA DLA MNIEJ AKTYWNYCH

Nie każdy lubi długie i męczące wycieczki. Dla wszystkich tych, którzy wolą spędzać wolny czas na świeżym powietrzu bez nadmiernego wysiłku fizycznego i pragną się zrelaksować i zapomnieć o wszystkich codziennych problemach, przygotowaliśmy w pobliżu parkingu w Granicy polanę rekreacyjno-wypoczynkową. Na polanie można odpocząć pod wiatą, rozpałcić ognisko w wyznaczonym miejscu (z uwagi na duże zagrożenie pożarowe należy jednak pamiętać o wcześniejszym uzyskaniu na to zgody dyrektora parku) bądź po prostu poleżeć na leżaku lub kocu i poczytać ulubioną książkę lub zażyć kąpieli słonecznej. Dla urozmaicenia na wielofunkcyjnym boisku można też rozegrać mecz siatkówki lub pograć w popularną kometkę.

Zachęcamy również do krótkiego spaceru. Osobom, które nie mają za dużo czasu lub ochoty na długą terenową wyprawę, polecamy przechadzkę Aleją Trzeciego Tysiąclecia do Muzeum Puszczy Kampinoskiej, które urządzone w budynku byłej „kasjerówki” nadleśnictwa Kampinos. Jest to jeden z kilku zabytkowych drewnianych budynków

Obserwowanie przyrody /
Wildlife watching rys. (MW)

Przy ognisku / By the fire fot. (MW)

wzniesionych w okresie międzywojennym w stylu tzw. architektury narodowej. W salach muzeum prezentowane jest środowisko przyrodnicze Puszczy Kampinoskiej. Przedstawiono w nich informacje dotyczące rzeźby terenu, główne typy zbiorowisk roślinnych oraz charakterystyczne gatunki roślin i zwierząt. Osobne miejsce poświęcono wydarzeniom historycznym, m.in. ekspozowane są pamiątki z powstania styczniowego i wojny obronnej 1939 r. Muzeum zwiedzać można indywidualnie lub pod opieką przewodnika. Wstęp płatny.

Podczas spaceru można obejrzeć dawny wiejski dom o konstrukcji zrębowej i dachu naczółkowym krytym strzechą,

obecnie nazywany „Chatą Kampinoską”. Jej wnętrze Towarzystwo Kampinoskie wyposażało w stare meble i przedmioty użytkowe.

PROPOZYCJA DLA WYTRWAŁYCH

W Kampinoskim Parku Narodowym do dyspozycji turystów są szlaki piesze (350 km), szlaki rowerowe (200 km) oraz trasy do jazdy konnej. Szlaki turystyczne charakteryzują się różnym poziomem trudności, jednak w większości są łatwo dostępne. W niniejszym przewodniku proponujemy 3 trasy piesze i 3 rowerowe o różnej długości i różnym stopniu trudności. Poprowadzone zostały w sposób umożliwiający zapoznanie się z bogactwem przyrodniczym i kulturowym okolic Granicy. Przebiegają nie tylko przez leśne ścieżki, ale także polnymi drogami wiodącymi przez wsie i tereny otwarte.

Turystyka w każdą pogodę / Tourism in any weather fot. (MW)

Pieszko i rowerem można poruszać się praktycznie bez ograniczeń. Oczywiście pamiętając o tym, by trzymać się wyznaczonych szlaków turystycznych. Amatorzy jazdy konnej wierzchem czy przejażdżek bryczkami latem i saniami zimą zobowiązani są uzyskać zezwolenie dyrektora parku, który biorąc pod uwagę komfort użytkowników oraz ochronę gatunków i siedlisk wyznacza stosowne trasy.

Coraz popularniejszą formą spędzania czasu stał się nordic walking. Jest to bardzo atrakcyjny sposób aktywności ruchowej. Mogą go uprawiać niemal wszyscy, bez względu na wiek i poziom sprawności fizycznej. I co ważne, dosłownie wszędzie, w dowolnym terenie, na każdej nawierzchni i o każdej porze roku.

Zimą, kiedy spadnie śnieg, zamiast butów trekkingowych można założyć narty biegowe. Mimo że na terenie parku nie ma tras ze specjalnie założonymi śladami, bieganie na nartach i tak sprawia wielką frajdę.

Podczas wycieczek można także fotografować ze szlaków przyrodę i malownicze krajobrazy. Należy jednak pamiętać, żeby nie podchodzić zbyt blisko do napotkanych podczas wędrówki zwierząt, gdyż płoszenie ich może powodować, że nie powrócą one do swoich gniazd i kryjówek, porzucając potomstwo. Dodatkowo spłoszone dzikie zwierzę może stać się niebezpieczne i groźne dla odwiedzających szlaki turystów.

Park to również znakomite miejsce do uprawiania sportów takich jak bieganie czy jazda na rowerze. Nie dość, że oddychamy wtedy świeżym powietrzem, to jeszcze relaksujemy się wśród zieleni.

Osoby zamierzające bliżej poznać okolicę i dobrze się przy tym bawić zachęcamy do pobrania ze strony www.kampinoskieszlaki.pl specjalnych kart i przejście trasą wybranego przez siebie questu. Jest to pewnego rodzaju zadanie z narracją, które stanowi bardzo atrakcyjną, interaktywną formę zwiedzania. Charakteryzuje się tym, że samodzielnie uczestniczymy w swoistej grze edukacyjnej z zagadkami, odkrywając przy okazji dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe Puszczy Kampinoskiej.

Warto także śledzić stronę internetową Kampinoskiego Parku Narodowego, na której zamieszczane są informacje o różnych imprezach – sportowych, turystycznych, kulturalnych, które odbywają się w parku, w tym na terenie ODM w Granicy. W Chacie Kampinoskiej corocznie Towarzystwo Kampinoskie organizuje interesujące imprezy związane z tradycją i kulturą regionu, m.in. przegląd twórczości ludowej, szukanie kwiatu paproci, pieczenie chleba, prezentacje wieńców dożynkowych.

Fotografowanie / Taking pictures rys. (MW)

Granica – Kirsztajnow – Żelazowa Wola – Wólka Smolana – Sianno – Famułki Brochowskie – Bromierzy – Granica

Długość: 34 km

Trudność: łatwa, jednak z uwagi na pokrywanie się na znacznych odcinkach trasy z drogami publicznymi nie poleca się jej na wycieczkę z małymi dziećmi

Trasa wiedzie głównie przez typowy dla Mazowsza krajobraz rolniczy. Choć w ostatnich latach bardzo zmieniony – dawna zabudowa drewniana została zastąpiona murowanymi domami jednorodinnymi, a pola w dużej mierze przestały być uprawiane – to nadal możemy rozkoszować się widokiem wierzb głowiastych, kapliczek przydrożnych, kwiatnych łąk, stogów siana oraz pasących się zwierząt gospodarskich. W odróżnieniu od pozostałych tras polecanych w niniejszym przewodniku, ta skupia się nieco mniej na przyrodniczych walorach Puszczy Kampinoskiej, a bardziej na walorach kulturowych. Do zwiedzenia są dwa wartościowe obiekty: Muzeum Puszczy Kampinoskiej w Granicy oraz Dom Urodzenia Fryderyka Chopina i Park w Żelazowej Woli.

Wycieczkę rozpoczynamy na parkingu w Granicy. Tu mamy możliwość zwiedzenia Ośrodka Dydaktyczno-Muzealnego i znajdujących się na jego terenie obiektów. Możemy też od razu wyruszyć na trasę. Kierujemy się na południe. Cały czas trzymamy się asfaltowej drogi. Jadąc, warto popatrzeć na boki. Rozległy teren, który rozpościera się po obu stronach drogi, to fragment południowego pasa bagiennego

o nazwie Olszowieckie Błoto. Jego oś stanowi Kanał Olszowiecki, przez który będziemy przejeżdżać.

Po przejechaniu ok. 1,5 km opuszczamy teren parku. Pokonujemy krótki podjazd i skręcamy w gruntową drogę, miejscami utwardzoną żwirem i żużlem. Po niecałym kilometrze nasz szlak przecina tzw. Droga Wygonowa, przy której podziwiać możemy głowiaste wierzby. Ich charakterystyczny wygląd powstaje w wyniku systematycznego obcinania pędów na stałej wysokości. Podążamy dalej, po stronie południowej widać skarpe Równiny Łowicko-Błońskiej, natomiast po północnej las rosnący na wydmach Kampinoskiego Parku Narodowego. Jeszcze kilkaset metrów i wjeżdżamy w tereny zabudowane z mozaiką pól, łąk i zadrzewień.

Od miejscowości Grabnik jedziemy granicą lasu, a następnie przez las, wzdłuż obszaru ochrony ścisłej Przyćmień. Ze szlaku podziwiamy pomnikowe dęby. Jazdę nieco nam utrudnią nierówności terenu i korzenie. W obszarze ochrony ścisłej Przyćmień chronione są

klasycznie wykształcone olsy, łągi olszowo-jesionowe i grądy na siedliskach zasobnych w węgiel wapnia.

Po opuszczeniu lasu obok murowanej kapliczki z drewnianą rzeźbą Chrystusa Frasobliwego znajduje się skręt do jednego z ładniejszych gospodarstw agroturystycznych w strefie ochronnej parku. Jest

Dwór w Żelazowej Woli / Birthplace of F. Chopin in Żelazowa Wola fot. (TH)

to gospodarstwo „Otulina” w Kirsztajnowie, gdzie w komfortowych warunkach i romantycznej scenerii można spędzić noc i zjeść smaczny posiłek. Ok. 2 km dalej w Kirsztajnowie po prawej stronie drogi mijamy jedną z ostatnich w okolicy tradycyjnych drewnianych chałup krytych strzechą, ze ścianami bielonymi wapnem z domieszką niebieskiego barwnika. Do asfaltowej drogi dojeżdżamy w miejscowości Mokas. Stąd kierujemy się do Żelazowej Woli, gdzie wskazane jest zachowanie szczególnej ostrożności, gdyż będziemy poruszać się drogą wojewódzką nr 580 o dużym natężeniu ruchu.

W Żelazowej Woli warto odwiedzić Dom Urodzenia Fryderyka Chopina wraz z otaczającym go zabytkowym parkiem. W restauracji tuż obok muzeum możemy zjeść smaczny posiłek, a zapominalscy mogą zakupić mapę turystyczną w sklepie z pamiątkami. Po uzupełnieniu kalorii kontynuujemy jazdę asfaltem na północ. Po niecałym kilometrze skręcamy w gruntową utwardzoną drogę. Trzeba jechać

powoli, aby nie ominąć skrętu w prawo (po wierzbie, na której wymagane było oznaczenie szlaku, pozostał jedynie pień). Przejedźmy przez Plecewice i docieramy do drogi asfaltowej, która przebiega przez nieduży kompleks leśny w Wólce Smolanej, który jest enklawą Kampinoskiego Parku Narodowego. Dalej kierunkowskazy poprowadzą nas do kolejnego ciekawego gospodarstwa agroturystycznego o nazwie Wyspa Kampinos, gdzie można spożyć staropolski posiłek i odpocząć w jacuzzi lub aktywnie spędzić czas na strzelnicy lub na torze dla quadów. Na odcinku z Wólki Smolanej do Sianna jedziemy drogą żwirową. Towarzyszyć nam będą urokliwe widoki na rozległe łąki, pola i pastwiska. We wsi Sianno żegnamy szlak rowerowy przy murowanej kapliczce.

Dalej pojedziemy niebieskim szlakiem. Po drodze mijamy kapliczkę pod wiekowymi dębami. Przejedźmy przez Las Sianno, który jest również enklawą parku. Do Bielin podążamy drogą asfaltową. Następnie kierujemy się w stronę Kampinoskiego Parku Narodowego. Drogą gruntową docieramy do Famulek

Kapliczka przydrożna w Siannie /
Wayside Shrine in Sianno fot. (ES)

Brochowskich. Tereny wsi należą do obszaru ochrony krajobrazowej i w znacznej mierze zostały wykupione na rzecz parku. Mijając pojedyncze gospodarstwa i zagajniki, dojeżdżamy do kapliczki św. Teresy w Bromierzyku. W tym miejscu Karnkowscy – właściciele dóbr Łazy zbudowali kaplicę dla mieszkańców okolicznych puszczańskich wiosek. Podczas drugiej wojny światowej kaplica została zniszczona, a po wojnie na jej miejscu mieszkańcy postawili niewielką kapliczkę, która odnowiona w ostatnich latach stoi po dziś dzień. Co roku 23 września spotykają się tutaj na mszy dawni mieszkańcy okolic. Kontynuujemy przejażdżkę, po prawej mijamy Górę koło Świętej Teresy – wydmę paraboliczną porośniętą borem sosnowym. Na jej szczycie zobaczymy wieżę – stąd dyżurni obserwują, czy gdzieś nie pojawił się ogień. Piaszczyste podłoże utrudnia jazdę, prawdopodobnie konieczne będzie prowadzenie roweru. Dochodzimy do pomnikowego Dębu koło św. Teresy o dwu pniach, na którym zawieszona jest kapliczka z wizerunkiem Świętej Teresy od Dzieciątka Jezus i Najświętszego Oblicza – patronki Francji, misji katolickich i chorych na AIDS. Gdy już pokonamy piaszczysty odcinek, jedziemy prosto drogą aż do młodej dąbrowy. Po niecałych 2 km skręcamy w lewo w drogę dojazdową nr 65. Mknąc przez młodniki, dojeżdżamy do osad służbowych Kampinoskiego Parku Narodowego i lasem wracamy do Granicy.

Granica – Bromierzyk – Famułki Brochowskie – Demboskie Góry – Rzepowa Góra – Granica

Długość: 32 km

Trudność: średnio trudna, miejscami piaszczyste i podmokłe drogi, duże spadki

Trasa wiedzie głównie po leśnych drogach i ścieżkach. Pozwala poznać wszystkie typowe dla Puszczy Kampinoskiej krajobrazy. Jej pierwsza część prowadzi przez południowy pas wydmowy wśród pięknych lasów Kampinoskiego Parku Narodowego. Dotrzemy do terenów otwartych ciągnących się wzdłuż Kanalu Łasica. Od Famulek Królewskich trasa przebiega pograniczem północnego pasa bagienno i południowego pasa wydmowego. Ostatni odcinek przechodzi przez tereny podmokłe porośnięte lasami liściastymi – olsami i grądami.

Wycieczkę, podobnie jak pozostałe proponowane w niniejszym przewodniku, zaczynamy w Granicy. Startujemy z parkingu i kierujemy się na północ. Podążamy łatwą do przejścia drogą leśną. Po prawej stronie mijamy cmentarz wojenny z grobami żołnierzy 7. Pułku Strzelców Konnych Wielkopolskich poległych w okolicy we wrześniu 1939 r. Uwagę przykuwa oryginalny pomnik z blachy i piaskowca wykonany według projektu rzeźbiarza Władysława Frycza. Wypada się tu zatrzymać i oddać cześć poległym żołnierzom.

Po przejechaniu ok. 200 m skręcamy w leśną ścieżkę, zgodnie z oznaczeniami zielonego szlaku. Mijamy miejsce odpoczynku i podążamy dalej przez ładne bory sosnowe porastające wydmy. Po ok. 4

km dojeżdżamy do Dębu Powstańców 1863 r. Tu polecamy zatrzymać się na krótki odpoczynek. Postój wykorzystajmy na zapoznanie się z historią jednego z najbardziej znanych kampinoskich pomników przyrody. Przeczytamy o niej na tablicy informacyjnej. Kawalek dalej również warto się zatrzymać, by popatrzeć na Błoto Bieliny – rozległe torfowisko stanowiące część Famułkowskiego Błota w północnym pasie bagiennym. W przeszłości były to tereny zarosłe olszyną. Mimo że dawno już minęły czasy zaborów, w nazwie mokradeł pozostało zapożyczony z rosyjskich map słowo błoto (ros. болото – bagno). Dalej podążamy ścieżką biegnącą skrajem lasu. Pokonujemy krótki stromy podjazd i docieramy do lasu z bardzo rzadko występującymi w Kampinoskim Parku Narodowym świerkami. Po krót-

Błoto Bieliny / Bieliny meadow fot. (ES)

kich zmaganiach z piaszczystymi odcinkami dojeżdżamy do drogi leśnej. Przemieszczając się nią, z prawej strony możemy podziwiać bór sosnowy porastający wydmy, a z lewej żyzne zbiorowiska łąkowe z przewagą dębów. Mijamy zadaszoną ławkę i wkrótce dojeżdżamy do rozłożystego Dębu koło św. Teresy o odwodzie ponad 450 cm. Tu musimy zsiąść z roweru, by wejść na Górę koło św. Teresy. Jest to pięknie wykształcona wydma paraboliczna porośnięta borem sosnowym. Na jej wierzchołku stoi wieża, na której pełnione są dyżury w okresie zwiększonego zagrożenia pożarowego. Wchodzenie na nią przez osoby nieupoważnione jest zabronione.

Teraz czeka nas przyjemny zjazd ścieżką z wydmy wśród malowniczych borów i przez dębowy młodnik. Przy Borowej Górze z zielonego szlaku skręcamy w niebieski. Tutaj możemy chwilę odpocząć pod ławkodaszkiem. Przed nami odcinek dla rasowych rowerzystów górskich – wąska, wyśmienita do jazdy ścieżka wijąca się po pagórkach między drzewami. Dojeżdżamy do asfaltowej drogi w Famułkach Brochowskich. W jej otoczeniu rozciąga się torfowisko niskie Famułkowskich Błot. Przed dwustu laty wycięto tu las, powstały łąki i pośród nich ludzkie siedziby. łąki są nadal, ich ogrom jest imponujący, ciągną się daleko, aż po horyzont. Po drodze przecinamy Kanał Łasica.

Kilkaset metrów dalej po lewej mijamy zrujnowany cmentarz kolonistów niemieckich we Władysławowie. Nie zachował się na nim żaden nagrobek, a w gąszczu krzewów z trudem można się doszukać pozostałości cmentarza. Tylko tablica informacyjna zaświadcza, że niegdyś był tu cmentarz. Zresztą po wsi Władysławów też pozostała tylko nazwa (ostatnia zagroda została wykupiona przez park i rozebrana kilka lat temu) i drewniany krzyż przydrożny.

W Famułkach Królewskich asfalt skręca w lewo – my jedziemy na

Obszar ochrony ścisłej Krzywa Góra / Area of strict preservation Krzywa Góra fot. (TH)

wprost leśną drogą. Dojeżdżamy do skraju wiekowego drzewostanu sosnowego w obszarze ochrony ścisłej Czaplince, przez który przebiega czerwony szlak. Podążamy nim w głąb lasu, po kilkuset metrach docieramy do

wspaniałych, ponad studzięćdziesięcioletnich starodrzewów sosnowych. W koronach sosen do niedawna znajdowały się gniazda czapli siwych, ale ptaki opuściły je z chwilą, gdy pozbawione igieł sosny zaczęły usychać w skutek nagromadzenia ptasich odchodów. Pozostała po nich nazwa obszaru ochrony ścisłej.

Po ok. 3 km docieramy do Czerwińskich Gór, dwu blisko siebie położonych obszarów ochrony ścisłej obejmujących fragmenty starodrzewu sosnowego z płatami dąbrowy świetlistej na stokach wydm. Dalszy odcinek trasy wiedzie ku wschodowi przez oba chronione obszary. Dojeżdżamy do rozstaju szlaków, są tu tablice informacyjne i deszczochron. Nie zmieniamy kierunku – jedziemy na wprost. Mijamy pozostałości gospodarstw. W dwudziestoleciu międzywojennym w leśniczówce Polskie Towarzystwo Krajoznawcze założyło stację turystyczną, a w okresie okupacji mieściła się w niej placówka żandarmerii niemieckiej. Za zabudowaniami szlak wprowadza w obszar ochrony ścisłej Krzywa Góra obejmujący tereny wydmowe z klasyczną parabolą i grzędę brzeżną, graniczącą z fragmentami torfowisk, pośród których występują wyniesienia grądów. Przed nami odcinek trasy uważany za najpiękniejszy w całym parku. Prowadzi przez malowniczy obszar, pograniczem wydm i bagien. Kontrast dwóch typów krajobrazu dochodzi tu najsilniej do głosu. Występują tu wszystkie zespoły leśne

Puszczy Kampinoskiej i liczące się gatunki zwierzyzny. Rośnie też jeden z najokazalszych i najstarszych dębów – Dąb Kobendzy, nazwany tak na cześć prof. Romana Kobendzy, głównego inicjatora utworzenia Kampinoskiego Parku Narodowego. W pobliżu ustawiony w 1968 r. kamień upamiętniający tego wybitnego uczonego i badacza przyrody Puszczy Kam-

Posada Demboskie / Demboskie site fot. (ES)

pinoskiej. Pokonując kilometry, turysta na ogół nie ma czasu na przyrodnicze obserwacje, dlatego warto się zatrzymać na chwilę przy ławce i poczytać o tym szczególnym obszarze na tablicy informacyjnej.

Ruszamy dalej, mijamy mogiłę nieznanego żołnierza z 1939 r. Za mogiłą szlak wkracza na wydmy grzbiet Kozich Gór. Widok ze szczytu wydmy w pełni rekompensuje lekkie niewygody związane z nierównościami drogi. Przy zjeździe z Kozich Gór ku grzędzie wydmowej Demboskie Góry przekraczamy trasę kolejki leśnej, dla przeprowadzenia której przekopano wydmy obecnie nazywaną Rozkopaną Górą. U podnóża Demboskich Gór węzeł szlaków. Tutaj zmieniamy kolor szlaku – skręcamy w prawo za znakami żółtymi. Pół kilometra dalej po prawej mijamy polanę Posada Demboskie z najtęższym w KPN pomnikowym dębem (550 cm w obwodzie na wysokości piersi). Jest to jeden z Jagiellońskich Dębów.

Dalej jedziemy tzw. Kacapską Drogą przez północny pas bagienny z torfowiskami urozmaiconymi wyspami grądów. Przy Rzepowej Górze żegnamy się z obszarem ochrony ścisłej Krzywa Góra i pokonujemy drugi raz podczas wycieczki Kanał Łasica, tym razem drewnianym urokliwym mostkiem. Stąd wąską ścieżką podążamy wśród torfowisk i grądów. Niektóre ich fragmenty są bardzo fotogeniczne i przypominają charakterem bagienne lasy syberyjskiej tajgi. Po ok. 3 km docieramy do najstarszego w parku obszaru ochrony ścisłej Granica. Szeroka droga leśna doprowadza nas do punktu startu wycieczki.

Granica – Górki – Zamczysko – Józefów – Granica

Długość: 18 km

Trudność: umiarkowanie trudna, trochę nierówności, duże spadki, miejscami piaszczyste i podmokłe drogi

Interesująca trasa przez cały rok. Prowadzi przez bardzo zróżnicowane w swym charakterze odcinki. Prezentuje nieprzeciętne walory przyrodnicze i bogatą historię Puszczy Kampinoskiej. Odpowiednia na całodniowy wypad do Kampinoskiego Parku Narodowego. Możliwa do przejechania rowerem, zimą ciekawa trasa dla miłośników biegówek.

Wycieczkę, podobnie jak pozostałe proponowane w niniejszym przewodniku, rozpoczynamy na parkingu w Granicy. Ruszamy na wschód szeroką gruntową drogą wzdłuż obszaru ochrony ścisłej Granica, który jest najstarszym obszarem ściśle chronionym w Puszczy Kampinoskiej (utworzony w 1936 r.). Obejmuje on tereny wydmore na pograniczu torfowisk, z wiekowymi borami sosnowymi z fragmentami lasu świeżego i olsu o bujnym podszyciu. W 2014 r. nadano mu imię Witolda Kowalczyńskiego – nadleśniczego Nadleśnictwa Kampinos w latach 1942–1945, ppor. AK. Z prawej mijamy dawną leśniczówkę, którą podobnie jak mijane wcześniej budynki zbudowano dla nadleśnictwa Kampinos w latach międzywojennych w modnym wówczas stylu tzw. architektury narodowej.

Nieco dalej po lewej symboliczna mogiła – miejsce śmierci ppor. AK Tadeusza Świerczewskiego zastrzelonego w 1942 r. przez hitlerowców. Jego ciało spoczywa na cmentarzu w Granicy, którego układ przestrzenny sam zaprojektował w 1940 r. – nadał mu kształt wielkiego orła zrywającego się do lotu.

Dochodzimy do skrzyżowania dróg, gdzie mamy okazję przypomnieć sobie regulamin i zasady zachowania w parku narodowym, po czym skręcamy w lewo w szeroką, wygodną do marszu drogę leśną. Cały czas podążamy wzdłuż obszaru ochrony ścisłej. Dochodzimy do węzła szlaków turystycznych, gdzie możemy chwilę odpocząć, usiąść pod wiatą w razie niepogody, a także zapoznać się z informacjami nt. Nartowej Góry, zamieszczonymi na tablicy informacyjnej.

Sosna Powstańców 1863 r. / Insurgents' pine 1863 fot. (ES)

Ruszamy dalej na północ, obserwując po lewej stronie starodrzew w obszarze ochrony ścisłej, a po prawej kontrastujące z nim młodniki zasadzone na wykupionych gruntach porolnych. Żegnamy obszar ochrony ścisłej Granica i bardzo szeroką gruntową leśną drogą, zwaną Zamościńską Drogą, wędrujemy dalej przez las, który w tym fragmencie jest w fazie przebudowy. Zostawiamy za sobą Zamościńską Drogę i skręcamy w trawiasty dukt wiodący nasypem przez wilgotny bór mieszany o gęstym podszycie. Po ok. 1 km skręcamy w wąską leśną ścieżkę w uroczysku o oryginalnej nazwie Świńska Krzywda, która wywodzi się od szkód wyrządzanych w gospodarstwach przez dziki. Aktualnie dziki również stanowią duży problem dla gospodarzy i dla parku, który zobligowany jest płacić odszkodowania za wyrządzone przez zwierzynę szkody. Ze ścieżki wychodzimy na drogę asfaltową prowadzącą z Kampinosu do Górek.

Po ok. 300 m docieramy do Sosny Powstańców 1863 r. Jest to ważny punkt węzłowy Kampinoskiego Parku Narodowego. Warto się tu zatrzymać i poczytać o tym szczególnym pomniku historii na tablicy informacyjnej. Przy sośnie pamiątkowy głaz ku czci poległych

powstańców styczniowych, który został odsłonięty w 2001 r. Idziemy dalej ok. 800 m szeroką leśną drogą, zwaną Lesznowską. Zostawiamy zielony szlak za sobą i kierujemy się na południe, gdzie czeka nas wymagający, acz urokliwy odcinek szlaku, na którym znajduje się wiele nierówności i podmokłych miejsc. Niedogodności wynagradza nam malownicze otoczenie, z licznymi brzezunami i turzycowiskami. Wychozimy na tyły ośrodka Szkoły Głównej Służby Pożarniczej w Zamczysku (tzw. Przeciwpożarowa Baza Leśna w Nowym Zamczysku), gdzie

Obszar ochrony ścisłej Nart / Area of strict preservation Nart fot. (GO)

młodzi przyszli oficerowie pożarnictwa doskonaliły swoje umiejętności. Dawniej w tym miejscu znajdował się tartak Zamczysko. Zbudowali go Niemcy w czasie I wojny światowej i połączyli kolejką wąskotorową z Piaskami Królewskimi,

gdzie była składnica drewna i punkt przeladunkowy. Tartak odegrał niechlubną rolę w procesie wyniszczenia puszczańskich starodrzewów w obu wojnach światowych. Pracował aż do utworzenia Kampinoskiego Parku Narodowego. Na terenie ośrodka znajduje się najwyższa wieża obserwacyjna o niebagatelnej wysokości 42 m. Jest jedną z siedmiu, które służą ochronie przeciwpożarowej w parku.

Podążamy dalej do węzła szlaków, gdzie korzystając z infrastruktury turystycznej, można odpocząć i dowiedzieć się nieco o wczesnośredniowiecznym grodzisku obronnym, którego pozostałości znajdują się w obszarze ochrony ścisłej Zamczysko. Ze względu na szczególnie wartości historyczne i przyrodnicze tego miejsca warto nadłożyć drogi. Prowadzi doń ścieżka odchodząca ku południowi od węzła szlaków. Po grodzisku pozostał wyraźnie widoczny pagórek otoczony dwoma wałami i podwójną fosą. Tutaj okoliczna ludność chroniła się podczas najazdów Jaćwingów, Żmudzinów i Litwinów. Przez kolejne stulecia była tu osada budników, m.in. wypalających węgiel drzewny. Do niedawna drewniane schody umożliwiały wejście na pagórek, jednakże trzeba je było zdemontować z uwagi na zużycie. W najbliższym czasie Kampinoski Park Narodowy planuje wybudować nowe schody i pomosty, co ułatwi zwiedzanie tego unikalnego obiektu. Na wale grodziska znajduje się mogiła nieznanego żołnierza AK

zastrelonego w 1944 r. przez własowców. Ze ścieżki do grodziska możemy podziwiać piękny stary las grądowy z dąbrową świetlistą, a także dostojne pomnikowe dęby.

Wracamy do węzła szlaków i ruszamy w drogę powrotną niebieskim szlakiem przez typowy dla parku bór sosnowy, gdzie czekają nas piaszczyste odcinki i podejścia pod wydmy. Po ok. 1 km bardzo strome podejście przecinające wydnię. Możemy tu zaobserwować silną erozję spowodowaną przez intensywne użytkowanie szlaku przez turystów pieszych i rowerzystów. Na Tartacznej Górze skręcamy w ścieżkę wiodącą wśród rzadkich w Puszczy Kampinoskiej świerków pospolitych

Obszar ochrony ścisłej Pożary / Area of strict preservation Pożary fot. (GO)

– gatunek ten naturalnie nie występuje w centralnej Polsce. Idziemy dalej szeroką drogą leśną. Pomiędzy drzewami widać wyraźne grzbiety wydm parabolicznych. Mijamy miejsce odpoczynku i podążamy grzbietem Gór Karpackich przez bardzo interesujący odcinek szlaku. Po prawej podziwiamy najstarszy w parku, ponad dwustuletni drzewostan sosnowy z pięknymi pomnikowymi dębami w obszarze ochrony ścisłej Nart, natomiast po lewej olsy i turzycowiska torfowiska Pożary, jednego z najdzikszych bagien puszczańskich i wielkiej ostoi zwierząt.

Wędrujemy dalej i po niedługim czasie wychodzimy na drogę publiczną o szutrowej, a później asfaltowej nawierzchni, która pozwala na spokojne i komfortowe przejście – ruch samochodowy jest tu stosunkowo niewielki. Wzdłuż drogi po lewej stronie bajeczne widoki na tereny podmokłe południowego pasa bagiennego, z rozległymi łąkami i niewielkimi stawami powstałymi po eksploatacji torfu. Zamiast iść szlakiem podążamy prosto drogą asfaltową do miejscowości Józefów, aby odwiedzić miejsce, gdzie w latach 1941-42 stały baraki obozu pracy, w którym hitlerowcy więzili Żydów z getta warszawskiego, zatrudnionych przy kopaniu rowów melioracyjnych. O ich dramatycznych losach możemy przeczytać na tablicy informacyjnej.

Po przejściu ok. 300 m przy przydrożnym krzyżu skręcamy w prawo w drogę dojazdową nr 84 i wracamy do punktu startu w Granicy.

Granica – Dąb Powstańców 1863 r. – Bieliny – Granica

Długość: 9 km

Trudność: łatwa, prowadzi głównie wygodnymi
do marszu drogami leśnymi

Polecana szczególnie na kilkugodzinne odwiedziny w parku. Nie jest długa i doskonale nadaje się na wycieczkę ze starszymi dziećmi oraz na spokojny spacer dla osób mniej zaprawionych w marszach. Na stosunkowo niewielkim obszarze zobaczymy typowe dla Kampinoskiego Parku Narodowego bory sosnowe, przejdziemy piaszczystymi wydmami, spotkamy malownicze tereny otwarte, podziwiać będziemy jeden z najstarszych fragmentów puszczy, a także zapoznamy się z historią okolicy. Możliwa do przejechania rowerem, zimą szybka i przyjemna trasa na biegówki.

Start na parkingu w Granicy. Warto wybrać się tu pieszo, a kiedy indziej również rowerem, co pozwoli nam dostrzec, że inaczej postrzega się las wędrując, a inaczej z siodelka. Z parkingu ruszamy zielonym szlakiem na północ. Idziemy stosunkowo szeroką grunto-

wą drogą leśną. Po prawej mijamy cmentarz wojenny, o którym nieco więcej na str. 16 przewodnika. Po ok. 200 m skręcamy w leśną ścieżkę za znakami szlaku zielonego, który prowadzi nas do Dębu Powstańców 1863 r. Odcinek ten jest bardzo przyjemny. Wędrując pieszo docenimy w pełni jego walory – urozmaicona rzeźba terenu i dość kręta trasa uatrakcyjniamy przejazd. Jeśli się zmęczymy, po drodze jest okazja odpocząć chwilę na ławce pod daszkiem. Przy dębie można również odpocząć i posilić

Dąb Powstańców 1863 r. / Insurgents' oak 1863 fot. (ES)

się pod wiatą. Wiosną w pogodny dzień warto przejść nieco dalej (ok. 50 m) do ławkodaszka ustawionego na skraju lasu, skąd rozciąga się fantastyczny widok na okoliczne rozległe łąki Błota Bieliny. Przy odrobinie szczęścia jest szansa, że usłyszymy też donośny klangor żurawi. Więcej na temat pomnikowego, liczącego ok. 300 lat dębu, na którym jak głosi legenda carscy kozacy wieszali powstańców z oddziału majora Walerego Remiszewskiego, dowiemy się z tablicy informacyjnej ustawionej obok drzewa.

Po odpoczynku ruszamy w drogę powrotną. Wracamy tą samą trasą ok. 500 m. Szlak turystyczny opuszczamy przy słupku oddziałowym. Skręcamy na wschód ku drodze dojazdowej nr 83. Wkrótce z leśnej ścieżki przejdziemy na szeroką wygodną drogę, wzdłuż której dawniej ciągnęły się grunty wsi Bieliny, założonej pod koniec XIX w. Po ponad stu latach niemal wszystkie gospodarstwa leżące w granicach Kampinoskiego Parku Narodowego wsi zostały wykupione i w dużej mierze zalesione. Łatwo dostrzec, jak odmienny jest to teren w porównaniu z lasami, którymi sśliśmy wcześniej. Obecna jest tu

Cmentarz w Granicy / Cemetery in Granica fot. (ES)

roślinność związana z dawnymi gospodarstwami, jak lilaki, drzewa i krzewy owocowe. Realizację programu wykupu gruntów w Kampinoskim Parku Narodowym rozpoczęto w 1975 r. Przyjęto zasadę dokonywania wykupu tylko drogą dobrowolnych umów kupna-sprzedaży. Od 1976 r. do końca 2013 r. wykupiono i uzyskano w drodze wymiany 10 957 ha gruntów. Z uwagi na bardzo silną presję urbanizacyjną wykupy gruntów prywatnych są bezspornie najskuteczniejszą

metodą ochrony terenu parku przed niekontrolowaną zabudową i wszelkimi związanymi z tym konsekwencjami.

Dochodzimy do obszaru ochrony ścisłej Granica. To najstarszy obszar objęty ścisłą ochroną. Został uznany za rezerwat już w 1936 r. Pierwotnie zajmował powierzchnię ok. 90 ha, w 1977 r. powiększony do 231,33 ha. Chroni zespół borów sosnowych porastających wał wydmy z kompleksem wydym parabolicznym na pograniczu pasa bagiennego. Obecnie w zespole borów zachodzi proces naturalnej sukcesji: gatunki światłolubne ustępują miejsca gatunkom cienioznośnym. Dlatego oprócz 150-letnich sosen rosną tu dęby, graby, brzozy, a w wilgotniejszych miejscach topole osiki. W 2014 r. obszarowi nadano imię Witolda Jana Kowalczewskiego – nadleśniczego Nadleśnictwa Kampinos, ppor. AK pseud. „Bohusz” i „Szwarc”.

Przy przydrożnej kapliczce odbijamy nieco w prawo.

Powoli zbliżamy się do Granicy. Szeroka droga leśna doprowadzi nas do parkingu.

Obszar ochrony ścisłej Granica /
Area of strict preservation Granica fot. (GO)

Jeleń / Red deer fot. (GO)

Wielhianka / Cottongrass fot. (GO)

Granica – Józefów – Kampinos – Granica

Długość: 8 km

Trudność: bardzo łatwa, jednak z uwagi na stosunkowo długie odcinki asfaltowymi drogami publicznymi nie polecamy jej turystom pieszym ani osobom z małymi dziećmi

Trasa szybka i komfortowa do jazdy rowerem. Prowadzi wyłącznie szerokimi drogami. Pozwala poznać walory przyrodnicze i kulturowe okolicy. Warto dodatkowo poświęcić czas na zwiedzanie Ośrodka Dydaktyczno Muzealnego w Granicy i na przejście ścieżką dydaktyczną „Skrajem Puszczy”.

Ruszamy z parkingu w Granicy i kierujemy się na wschód. Możemy przejechać albo główną drogą dawnej wsi Granica lub fragmentem ścieżki dydaktycznej „Skrajem Puszczy”. Następnie jedziemy za znakami zielonymi szeroką gruntową drogą wzdłuż obszaru ochrony ścisłej Granica. Dojeżdżamy do skrzyżowania dróg, gdzie opuszczamy zielony szlak i podążamy dalej prosto, aż do drogi asfaltowej Kampinos – Górki. Skręcamy w nią w prawo. Z drogi za zabudowaniami wsi Józefów zobaczymy rozległe podmokłe łąki otaczające Kanał

Olszowiecki. Przekraczamy kanał i opuszczamy na jakiś czas teren Kampinoskiego Parku Narodowego.

Dalej jedziemy żółtym szlakiem. Po ok. 300 m skręcamy w lewo (uwaga, łatwo przeoczyć skręt), zgodnie z kierunkowskazem na Koszówkę. Teraz czeka nas stromy podjazd drogą szutrową na skarpę tarasu Równiny Łowicko-Błońskiej. Ewentualnie możemy podprowadzić rower, podziwiając po lewej urzekające widoki terenów rolnych z wierzbami głowiastymi i zadrzewieniami śródpolnymi. Po prawej widoczny przez ogrodzenie ogród i zabytkowy dwór klasycystyczny z 1 poł. XIX w. W czasie powstania styczniowego dwór był siedzibą sztabu Zygmunta Padlewskiego. Przypomina o tym tablica pamiątkowa wmurowana w ścianę budynku w 1933 r. t w 70. rocznicę powstańczego zrywu. Przez wiele lat w dworze mieścił się dom wycieczkowy PTTK. Obecnie budynek wraz z otaczającym go parkiem znajduje się w prywatnych rękach i nie jest udostępniony do zwiedzania.

W Kampinosie możemy uzupełnić zapasy na drugą część wycieczki. Z atrakcji wartych tutaj zobaczenia należy przede wszystkim wymie-

Kościół w Kampinosie / Church in Kampinos rys. (MW)

Muzeum Puszczy Kampinoskiej / Museum of Kampinos Forest fot. (MW)

nić zabytkowy kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, zbudowany w latach 1773-1782 z drobnosłostego drewna sosnowego pozyskanego w Puszczy Kampinoskiej. Stanowi przykład wpływu, jaki na budownictwo drewniane wywierała architektura murowana: fasada powtarza formy barokowe i w pewnym stopniu klasycystyczne. Oszalowaną budowlę o konstrukcji zrębowej zdobią od frontu dwie wysunięte wieże. Wnętrze rozdzielone drewnianymi filarami na trzy nawy. W ołtarzu głównym warto zwrócić uwagę na obraz Chrystusa na krzyżu namalowany pod koniec XVIII w., prawdopodobnie przez Franciszka Smuglewicza. Obok

kościół stoi drewniana dzwonnica z końca XVIII w. i murowany budynek plebanii z połowy XIX w. Naprzeciwko kościoła rosną dwa pomniki przyrody – okazałe dęby szypułkowe, którym w 2002 r. Prymas Polski

kardynał Józef Glemp nadał imiona: Stefan Wyszyński i Fryderyk Chopin. Zainteresowanych historią zachęcamy do obejrzenia na cmentarzu parafialnym grobów powstańców styczniowych i kwatery żołnierzy Wojska Polskiego, gdzie pochowano 40 żołnierzy poległych w dniach 14-19 IX 1939 r. w rejonie Kampinosu, Józefowa, Nart i Łubca. W centrum Kampinosu znajduje się pomnik poświęcony poległym w walkach o wolność Polski. Obelisk z metalowym krucyfiksem ustawiono 11 XI 1928 r., w dziesiątą rocznicę odzyskania niepodległości.

Dalej jedziemy obrzeżami Kampinosu szlakiem niebieskim. Z asfaltu zjeżdżamy na drogę gruntową, z której świetnie widać skarpe tarasu Równiny Łowicko-Błońskiej. Dojeżdżamy do drogi asfaltowej

Olszowieckie Błoto / Olszowieckie marsh fot. (GO)

prowadzącej do Granicy. Z drogi rozciąga się malowniczy widok na Olszowieckie Błoto. Kilkaset lat temu woda przez wiele miesięcy w roku wypełniała ten teren, tworząc rozlewiska. Ponad 70% jego powierzchni porastał las bagienny z dominującą olszą. Zmiany nastąpiły w 2 poł. XIX w. Szybki przyrost ludności i intensywny rozwój osadnictwa spowodowały przyspieszenie wycięcia lasów. Obok wylesień decydujący wpływ na zmiany w środowisku przyrodniczym Puszczy Kampinoskiej miały melioracje. W terenach podmokłych tkwiły niewykorzystane rezerwy ziemi pod użytki rolne. Zaczęto z wielkim rozmachem osuszać mokradła. Za późno uświadomiono sobie, że istnieją ważne powody, dla których należy zachować tereny podmokłe.

Asfaltową drogą wjeżdżamy na parking, skąd rozpoczęliśmy wycieczkę.

Ścieżka dydaktyczna „Skrajem Puszczy”

Długość: 4 km

Trudność: bardzo łatwa

Trasa polecana szczególnie dla rodzin z dziećmi oraz osób o mniejszej sprawności fizycznej (nie jest jednak w pełni dostępna dla wszystkich osób z niepełnosprawnościami – wiedzie leśnymi duktami o gruntowej nawierzchni). Prezentuje w pewnym stopniu Puszcę Kampinoską w pigułce. Na trasie zobaczymy typowe zbiorowiska roślinne występujące w parku i urozmaicony krajobraz. Oprócz walorów przyrodniczych spotkamy też pamiątki kultury i historii związane z terenem Puszczy Kampinoskiej. Trasa ciekawa z malowniczymi krajobrazami.

Na ścieżce znajduje się 17 przystanków, przy których ustawione zostały tablice informacyjne. Omawiane tam tematy są szerzej opisane w przewodniku po ścieżce, który w formie elektronicznej jest dostępny na stronie internetowej parku (pod adresem: www.kampinoski-pn.gov.pl/do-sciagniecia/file/75-przewodnik-skrajem-puszczy).

Ścieżka ma kształt pętli. Przejście nią rozpoczynamy i kończymy na parkingu.

Aleja Trzeciego Tysiąclecia / Avenue of the Third Millennium fot. (GO)

DOJAZD Z WARSZAWY

Samochoodem

Od strony Bemowa i Woli ul. Górczewską i dalej drogą wojewódzką nr 580 przez Blizne Jasińskiego, Zielonki, Borzęcin Duży, Zaborów, Leszno, Wiejcę, Kampinos aż do Komorowa, gdzie należy skręcić w prawo (znak kierunkowy do ODM w Granicy przy przystanku) i drogą asfaltową dojechać do parkingu.

Transportem publicznym

Busem relacji Sochaczew – Kampinos – Warszawa z centrum Warszawy (sprzed Domu Towarowego „Sawa” przy ul. Marszałkowskiej) do Kampinosu. Następnie niebieskim szlakiem dojść (ok. 3 km) do Granicy.

Autobusem ZTM 719 z przystanku Os. Górczewska do Leszna. Stąd autobusem PKS Grodzisk Mazowiecki dojechać do Kampinosu. Następnie niebieskim szlakiem dojść do Granicy.

Wierzby głowiaste / Pollard willows fot. (ES)

DOJAZD Z SOCHACZEWA

Samochoodem

Ulicą F. Chopina i dalej drogą wojewódzką nr 580 przez Żelazową Wolę, Strzyżew do Komorowa, gdzie na skrzyżowaniu należy skręcić w lewo (znak kierunkowy do Muzeum KPN w Granicy) i drogą asfaltową dojechać do parkingu.

Transportem publicznym

Busem relacji Sochaczew – Warszawa do Kampinosu. Następnie niebieskim szlakiem dojść do Granicy.

Autobusem PKS Grodzisk Mazowiecki relacji Sochaczew – Leszno dojechać do Kampinosu. Następnie niebieskim szlakiem dojść do Granicy.

Drogowskaz w Komorowie / Signpost in Komorów fot. (ES)

NOCLEGI

Na terenie Ośrodka Dydaktyczno-Muzealnego w Granicy nie ma miejsc noclegowych ani nie można rozbijać namiotów. Polecamy korzystać z ofert gospodarstw agroturystycznych położonych w otulinie parku. W okolicy przenocować można w gospodarstwach:

- Agroturystyka Korfowe, Joanna & Peter Grootings, Korfowe 7, 05-085 Kampinos, tel. 608 782 033
- Otulina, Joanna Konecka, Kirsztajnow 1, 05-085 Kampinos, tel. 501 725 747
- Wyspa Kampinos, Wólka Smolna 34A, Brochów, 96-500 Sochaczew, tel. 22 725 75 14
- Mazowieckie Stowarzyszenie Turystyki Wiejskiej, Stajnia Mandra, Marzena i Bartłomiej Chłystowscy, Korfowe 8, 05-084 Leszno, tel. 604 535 261
- Agroturystyka pod Świerkami, Lidia i Tadeusz Gołębiowscy, Pasikonie 16, 05-085 Kampinos, tel. 22 725 06 27

Aktualne dane najlepiej sprawdzać na stronach internetowych urzędów gmin, powiatu sochaczewskiego i powiatu warszawskiego zachodniego, ewentualnie na stronie internetowej KPN w zakładce: Turystyka/Informacje praktyczne.

Gospodarstwo agroturystyczne Otulina / Agritourism farm Otulina fot. www.otulina.com

WYŻYWIENIE

Obecnie na terenie Ośrodka Dydaktyczno-Muzealnego w Granicy nie ma punktu gastronomicznego. Najbliżej położona miejscowość, gdzie można zjeść coś ciepłego, to Kampinos. Polecamy też restauracje położone nieco dalej. W okolicy ciepły posiłek oferują:

- Pizzeria Foresta, ul. Szkolna 1, 05-085 Kampinos, tel. 22 722 83 90
- Restauracja „Przepis na Kompot”, Żelazowa Wola 14, 96-500 Sochaczew, tel. 46 863 21 68
- Wyspa Kampinos, Wólka Smolana 34A, Brochów, 96-500 Sochaczew, tel. 22 725 75 14

PRZYGOTOWANIE DO WYRUSZENIA NA SZLAK

Podstawą na szlaku jest właściwe ubranie i wyposażenie. Konieczne są wygodne, sprawdzone w terenie buty trekkingowe i dobre skarpetki oraz odzież odpowiednia do panujących warunków atmosferycznych. Zawsze warto mieć ze sobą coś przeciwdeszczowego. Z uwagi na odcinki tras wiodące przez tereny otwarte, opłaca się mieć ze sobą krem z filtrem UV oraz coś na głowę – chustkę bądź czapkę, które zabezpieczą przed porażeniem słońcem.

Przed wyjazdem nie zapomnijmy zapoznać się z trasą oraz o zabraniu mapy, która może się przydać w kryzysowych momentach. Trzeba wiedzieć, gdzie się aktualnie znajdujemy, chociażby po to, gdy konieczne będzie wezwanie pomocy lub gdy zauważymy jakieś zagrożenie na szlaku.

Na wycieczki całonocne polecamy zabrać suchy prowiant. Zimą i późną jesienią opłaca się też mieć termos z gorącą herbatą lub kawą, w czasie upałów lepsza będzie woda mineralna. Gdy poczujemy się zmęczeni, zastrzyk energetyczny zapewnią nam orzechy i batony zbożowe. Przydadzą się też kanapki, najlepiej z pełnoziarnistego pieczywa, lub przekąski ze świeżych warzyw i owoców.

Opakowania po batonikach, kanapkach i inne śmieci najlepiej zabrać ze sobą, a jeżeli nie mamy takiej możliwości to należy je wyrzucić do najbliższego kosza na szlaku. Zachęcamy do zabierania na wycieczkę rękawiczek i torby na śmieci, w którą będziemy zbierać napotkane na szlaku butelki po napojach i inne opakowania. Sprzątanie może uatrakcyjnić wycieczkę o elementy proekologiczne i edukacyjne.

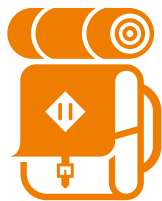
Wszyscy zwolennicy wypoczynku na świeżym powietrzu muszą mieć się na baczności, ponieważ na terenie parku występuje aż 31 gatunków komarów, a także kleszcze, które szczególnie są aktywne w okresie wiosennym i jesiennym.

rys. (DP)

rys. (DP)

rys. (DP)

rys. (DP)

Dobrze więc przed wyruszeniem na wędrowkę wyposażyć się w silne środki przeciwko owadom, np. o wysokim stężeniu, tzw. DEET. Po powrocie do domu nie zapomnijmy się dokładnie obejrzeć – kleszcze upodobały sobie ciepłe zakamarki, gdzie skóra jest stosunkowo cienka. Dlatego zwróćmy szczególną uwagę na miejsca pod pachami, kolanami, szyję, okolicę uszu i pachwin, a nawet pępek.

Rowerzyści powinni mieć ze sobą podstawowe klucze, zestaw do naprawy dętek i pompkę. Na proponowanych trasach nie spotkamy punktów serwisowych. Będziemy jeździć po korzeniach, szyszkach, szutrze, na których nie trudno przedziurawić dętkę. Nasz rower powinien być solidny i sprawny, dobrze sprawdzi się rower górski lub crossowy o odpowiednio szerokich oponach. Zalecamy korzystać z pełnych błotników z tzw. chlapaczami (szczególnie je docenimy w niepogodę). Głowę najlepiej ochroni nam kask. Używajmy też kamizelek bądź opasek odblaskowych – lepiej będziemy widoczni.

Mieszkańcy Kampinoskiego Parku Narodowego /
Inhabitants of Kampinos National Park fot. (MW)

Drodzy rowerzyści, pamiętajcie, że park narodowy nie jest odpowiednim miejscem na rywalizację sportową, ściąganie się czy bicie własnych rekordów szybkości. Na szlakach należy jeździć w tempie rekreacyjnym oraz ustępować pierwszeństwa pieszym turystom.

Zimą warto wybrać się na narty biegowe. Większość szlaków w parku z uwagi na urozmaicony pagórkowaty teren świetnie się do tego nadaje, choć specjalne ślady nie są zakładane. Jeżeli więc napotkamy w lesie na ślad założony przez amatorów biegówek, to prosimy go nie niszczyć i nie zadeptywać. Szlaki w większości są na tyle szerokie, że pieszy swobodnie powinien ominąć ślady po nartach.

Zachęcamy do bieżącego śledzenia informacji na oficjalnej witrynie internetowej parku – www.kampinoski-pn.gov.pl, gdzie systematycznie pojawiają się informacje o najbliższych wydarzeniach turystycznych, sportowych, kulturalnych, a także umieszczane są komunikaty turystyczne, w tym informacje o zamkniętych i niedostępnych odcinkach szlaków. Na stronie możemy też przeczytać o realizowanych przez park projektach dzięki dofinansowaniu z Unii Europejskiej.

Projekt pod tytułem „Modernizacja małej infrastruktury turystycznej KPN – ograniczenie antropopresji na ekosystemy” jest finansowany z funduszy Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko; priorytet V – Ochrona przyrody i kształtowanie postaw ekologicznych; działanie 5.1. Wspieranie kompleksowych projektów z zakresu ochrony siedlisk przyrodniczych (ekosystemów) na obszarach chronionych oraz zachowanie różnorodności gatunkowej; konkurs 5.1.3 Budowa lub modernizacja małej infrastruktury służącej zabezpieczeniu obszarów chronionych przed nadmierną penetracją i niekontrolowaną presją turystów.

Planowany całkowity koszt realizacji projektu – 3 885 473,08 zł, w tym finansowanie w wysokości 85% ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego – 3 302 652,11 zł i współfinansowanie w wysokości 15% ze środków funduszu leśnego Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe – 582 820,97 zł.

Palenisko na polanie wypoczynkowej / Bonfire place in the picnic area fot. (KM)

Punkt recepcyjny / Reception point fot. (ES)

Okres realizacji: 01.01.2013 – 30.06.2015

Celem projektu jest przywrócenie właściwego stanu siedlisk przyrodniczych i ostoi gatunków na obszarach chronionych z zachowaniem gatunków zagrożonych wyginięciem oraz różnorodności biologicznej przez ograniczenie niekontrolowanej antropopresji (będącej następstwem dużego ruchu turystycznego) na obszary ochrony ścisłej i czynnej Kampinoskiego Parku Narodowego stanowiące jednocześnie obszar Natura 2000 PLC 140001.

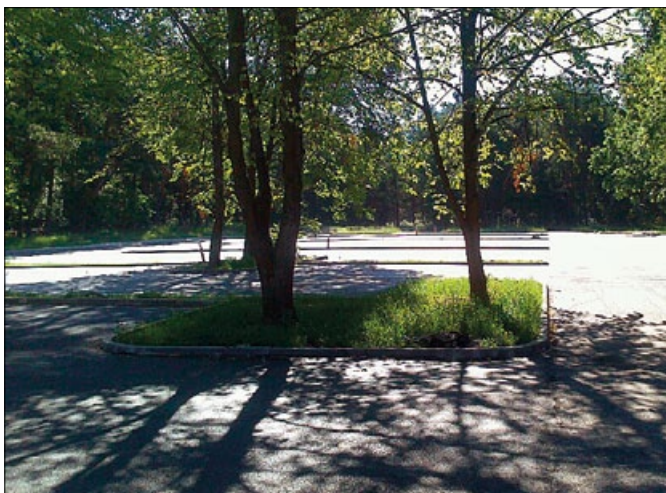
Działania podejmowane w ramach projektu obejmują zagospodarowanie polany rekreacyjno-wypoczynkowej, przebudowę parkingu dla samochodów osobowych i autokarów wraz z obiektami małej architektury turystycznej, sanitariatami oraz budowę wieży widokowej, kładki i pomostu. Modernizacja małej infrastruktury turystycznej spowoduje wzrost atrakcyjności obszaru i skanalizowanie ruchu turystycznego, co w efekcie przyczyni się do utrzymania właściwego stanu cennych siedlisk przyrodniczych i ostoi gatunków oraz zachowania różnorodności biologicznej.

Konstrukcja parkingu / Parking lot construction fot. (KM)

W Kampinoskim Parku Narodowym turystykę traktuje się jako ważne narzędzie ochrony przyrody. Zarządzanie ruchem turystycznym ma służyć poznawaniu przyrody i jednocześnie chronić jak najcenniejsze zasoby. Funkcjonujący od 1959 r. park stara się tworzyć atrakcyjną ofertę dla odwiedzających.

Projekt realizowany jest na terenie Ośrodka Dydaktyczno-Muzealnego Kampinoskiego Parku Narodowego w Granicy. W 1985 r. fragment wsi Granica został wpisany do rejestru zabytków

Parking / Parking lot fot. (KM)

m. st. Warszawy (poz. 1268-A). Ochroną konserwatorską objęto obszar wsi o pow. 110 ha wyróżniający się walorami krajobrazowymi, na którym zachowały się budynki stanowiące przykład drewnianego budownictwa rejonu Puszczy Kampinoskiej.

Pierwszym etapem realizacji projektu była modernizacja parkingu dla samochodów osobowych i autokarów. Istniejący dotychczas parking został powiększony i obecnie ma powierzchnię ok. 5000 m², z czego 2390 m² przeznaczone zostało pod miejsca postojowe. Na parkingu jednocześnie zaparkować może 139 samochodów osobowych i 10 autokarów.

Parking na całej powierzchni pokryty jest szczelną nawierzchnią. Wody opadowe odprowadzane są przez separator do zbiorników retencyjnych znajdujących się pod parkingiem. Dzięki takiemu rozwiązaniu oczyszczone wody ściekowe mogą być rozsączone w terenie bez szkody dla ekosystemów.

Przy wjeździe na parking znajduje się wiatła o pow. 315 m², a pod jej zadaszeniem sanitariaty i punkt informacji z pomieszczeniem dla obsługi.

Cały teren jest oświetlony i otoczony ogrodzeniem z żerdzi, typowym dla tego typu obiektów w Kampinoskim Parku Narodowym.

Kolejny etap realizacji projektu obejmował zagospodarowanie polany rekreacyjno-wypoczynkowej, wyposażonej w 8 małych wiat piknikowych, pod którymi będą mogły łącznie wypoczywać 64 osoby.

Do dyspozycji turystów przygotowano także trzy zabezpieczone miejsca ogniskowe z siedziskami dookoła. Dla bardziej aktywnych i preferujących ruch przeznaczony jest wielofunkcyjne boisko o wym. 20×40 m pokryte trawiastą nawierzchnią. Teren polany podobnie jak parking jest oświetlony lampami i ogrodzony żerdziami.

Wiaty na polanie wypoczynkowej / Shelters in the picknick area fot. (KM)

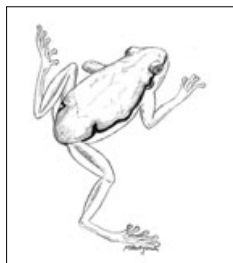
Ostatnim etapem prac była budowa kładki, pomostu i wieży widokowej, które uatrakcyjnią przejście ścieżką edukacyjną. Kładką o długości 160 m dojdziemy do 3-poziomowej wieży. Po wejściu na najwyższy poziom, z wysokości 3 m nad ziemią będzie można podziwiać rozległą panoramę terenów otwartych. Dla spragnionych dalszych wrażeń jest możliwość przejścia pomostem nad Kanał Olszowiecki.

Wieża wraz z pomostem i kładką umożliwia nieinwazyjny i nieobciążający dostęp do obszarów szczególnie cennych przyrodniczo, które dawniej dla turystów były niedostępne. Na niewielkim obszarze ODM odwiedzający i turyści mają okazję doznać pełnej gamy wrażeń, jakie daje pobyt w Kampinoskim Parku Narodowym, bez wchodzenia w głąb Puszczy Kampinoskiej. Dzięki wieży wraz z pomostem i kładką dodatkowo istnieje możliwość poznania rozległych terenów podmokłych łąk pokrywających Olszowieckie Błoto, które są ważnym składnikiem przyrody parku.

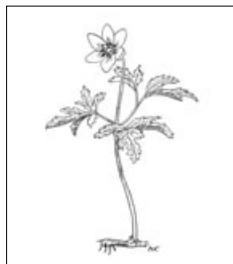
An important element of Kampinos National Park's (KNP) mission is the development of tourism and ecological education in Kampinos Forest. Reaching these objectives in a national park, an area of unique natural values, should be organized in a way which will both encourage visitors and enhance their knowledge but at the same time will prevent any damage or loss to the environment. Such solutions were applied in the development of the area of the village of Granica. The project implemented on these grounds was co-financed from European Union resources located in the European Fund of Regional Development. The project's total budget was 3 885 473,08 PLN of which 85% was provided from EU funds and the remaining 15% was contributed by the State Forests National Forest Holding. Within the project's framework the following construction work was conducted: modernization of a parking lot for cars and buses including the construction of tourist infrastructure and toilets, recreational area and observation tower with wooden planks. All of the mentioned above elements are located in the area of Kampinos National Park's Museum-Educational Center in Granica, one of the oldest educational facilities among all Polish national parks. It is one of the most frequently visited sites in Kampinos Forest (nearly 65 000 visitors per year). This fragment of KNP offers a full spectrum of Kampinos Forest's natural wonders: inland dunes overgrown by old mixed coniferous forests and open marshlands, both being diverse ecosystems, abundant in rare and endangered species. This location is also famous for its historical and cultural values such as the military cemetery from 1939 or the open-air museum in which old village households from the Mazovian region are displayed. For all those who enjoy active outdoor recreation the following 6 propositions of field trips are prepared:

Lis / Red fox rys. (MW)

Rzekotka drzewna / European tree frog rys. (MW)

Zawilec gajowy / Wood anemone rys. (MW)

Konwalia / Lily of the valley rys. (MW)

- Route I: a bicycle trip 34 km long. It begins in Granica and follows the Kampinos Bicycle Trail to Żelazowa Wola (the birthplace of Fryderyk Chopin), the village Sianno, the blue hiking trail, the village Famułki Brochowskie, the village Bromierzyk, Żalasek and returns to Granica. Due to the fact that in many fragments this route overlaps with public roads and potentially high traffic it is not advised for children.
- Route II: a bicycle trip 32 km long. From Granica it follows the green hiking trail, the blue hiking trail, the village Famułki Brochowskie, the yellow bicycle trail, Góra Kapturowa, the red hiking trail, Demboskie Góry, the yellow hiking trail leads us back to Granica.
- Route III: a hiking trip 18 km long, also possible to cover by bike, by nordic walking or on cross-country skis. Starting in Granica it continues along green hiking trail, the red hiking trail, the Area of strict preservation "Zamczysko", the blue hiking trail and Kampinos Bicycle Trail which will take us back to Granica.
- Route IV: a hiking trip 9 km long, also possible to cover by bike, by nordic walking or on cross-country skis. This route begins in Granica and then follows the green hiking trail and public road to Bieliny, the Area of strict preservation "Granica" and the yellow hiking trail back to Granica. Due to its short length and easy walking conditions it is recommended for short visits in the park and for people with lower hiking qualifications.
- Route V: a bicycle trip 8 km long. From Granica the route continues on the green hiking trail, blue hiking trail, Kampinos Bicycle Trail, public road to the village Józefów, public road to the yellow hiking trail, the town Kampinos, and blue hiking trail back to Granica. On long stretches this route overlaps with roads with car traffic therefore it is not recommended for hikers and visitors with small children.
- Route VI: a hiking trip 4 km long. It covers the interpretation trail "Skrajem Puszczy" (On the Forest's Edge). Recommended for all visitors.

Władysław fot. (TH)

Kampinoski Park Narodowy
Izabelin 2014

Wydawnictwo Epograf
Blizne Łaszczyńskiego 2014

ISBN 978-83-62910-80-9